

C r i t i c s P o i n t

Παρά θίν' άλλος, πάντοτε ΚΠΠΣΝ¹!

1. Μάνου Χατζιδάκι: άγνωστα πιανιστικά έργα

40/2017.

του ΓΙΩΡΓΟΥ ΛΕΩΤΣΑΚΟΥ.

ΠΕΡΑΣΑΝ **23** ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ ΧΡΟΝΙΑ από την έκδημία του ΜΑΝΟΥ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ (γ. Ξάνθη, 23 Οκτ. 1925 - θ. Αθήνα, 15 Ιουν. 1994), ενώ ένα από τα κυριότερα δημιουργήματά του, ή ιστορική *Όρχήστρα των Χρωμάτων* (*ΌτΧ.*, 1889-2011) πού δολοφόνησε μετά 22 χρόνια διά τής μεθόδου του οικονομικού στραγγαλισμού, τό ρωμείικο ντοβλέτι—ή *ΌτΧ* λοιπόν, λόγω δυσκολιών προσβάσεως στο άρχείο του, κάθε έπέτειο του θανάτου του ίδρυτου, έπαιζε τά ίδια και τά ίδια έργα (τό ξέρω από πρώτο χέρι). Καί ξάφνου τό άβατο του Αρχείου Μάνου Χατζιδάκι άνοιξε σέ φορέα ήκιστα άναμενόμενο, την Έθνική Λυρική Σκηνή: στις 4 Μαρτίου 2015 ανέβασε στα Όλύμπια, τό πρώτο από τά νεανικά του μπαλλέτα, *Μαρσύας*, πού έγκαινίασε τή δραστηριότητα του Έλληνικού Χοροδράματος τής άλησμόνητης Ραλλούς Μάνου (1915-1988). Με εΐχε άφήσει έκθαμβο όταν τό πρωτάκουσα τό 1951, πριν σιγήσει ως τό 2015. Τότε, υπό την άξέχαστη διεύθυνση τής Κωνσταντίας Γουρζή, με άφησε... πολ- λαπλάσια έκθαμβο: ήταν ή μεγαλύτερη ύπόσχεση πού έδινε για τό μέλλον του, ένας δυνητικά δεινός συνθέτης πού τελικώς παρέμεινε έξαιρετικά προικισμένος «τραγουδοποιός» (ως αΰταπεκαλειτο) εκατοντάδων κοσμα- γάπητων έλαφρών τραγουδιών.

¹ Άρκτικόλεξα ΚΠΠΣΝ = Κέντρο Πολιτισμο Ίδρύματος «Σταύρος Νι-άρχος». Συνιστάται έμπέδωση τής σημασίας των...

Καί νά πού ὁ νέος διευθυντής τῆς Λυρικήσ κ. Γιώργος Κουμεντάκης, ὑπερδραστηριοποιώντας ὅ,τι θά λέγαμε παιδί του, τήν Ἐναλλακτική Σκηνή καί ὡς τώρα παραλείποντας κάθε συσχετισμό τῆς πρὸς τὸ ἀξιολογότατο ἔργο τῆς προηγηθείσης Πειραματικῆς Σκηνῆς (πολὺ νωρὶς ἴσως; πολὺ σωστά!: **Qui vivra verra**, θά ἔλεγαν οἱ Γάλλοι), ξεπέρασε τὸν κύκλο δραστηριοτήτων, μὲ τὴν εὐρύτερη δυνατὴν ἔννοια, ἐνὸς λυρικοῦ θεάτρου, ὀργανώνοντας δύο συνεχεῖς βραδιές, ἰσάριθμα ρεσιτάλ πιάνου, μὲ ἐντελῶς ἄγνωστα ἢ πλήρως ξεχασμένα πιανιστικά ἔργα Χατζιδάκι. Καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια: Γιώργος Χατζιδάκις. Δυστυχῶς, τὰ ἄγνωστα ἔργα, σκορπίστηκαν σὲ δύο συνεχόμενες βραδιές, δίχως κανεὶς νὰ σκεφθεῖ ὅτι ἐλάχιστοι πιά ἔχουν τὴν πολυτέλεια νὰ ξοδέψουν $30 + 30 = 60 \text{ €}$ μόνο γιὰ πῆγαιν' ἔλα στὸ ΚΠΙΣΝ. Νὰ τί ἐστὶ καπιταλισμός!

Καί τίς δύο βραδιές, ἐμφανίζοντας, κατὰ σειρὰν ἀναφορᾶς των στὸ πρόγραμμα, οἱ πιανίστες **Στέφανος Θωμόπουλος** καὶ **Θοδωρῆς Τζοβανάκης**— εἶχα ἀκούσει (ξέχασα πότε καὶ ποῦ) μόνο τὸ δεύτερο πού μοῦ εἶχε ἀφήσει λίαν εὐοίωνες ἐντυπώσεις, Οἶα ἔκπληξις! Ἀμφότεροι ἀποτελοῦσαν ὁ ἓνας ὑψηλῆς πιστότητος...φωτοαντίγραφο τοῦ ἄλλου. Ἀνεπίληπτη δακτυλικὴ τεχνικὴ καὶ εὐελιξία, «περλέ», στὶς ψηλότερες περιοχές, μὲ αὐτάδελφη λάμψη, ὅλα καθαρὰ. Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴ, μὲ ἄριστα τὸ 10, βαθμολογοῦνται αὐστηρά-αὐστηρά μὲ 9. Ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνεία ὁμως, ἀμφότεροι εἰσπράτουν ἓνα πελώριο 0, σὰν Πανσέληνο. Τέτοιο φαινόμενο δὲν ξανασυνάντησα **πουθενὰ Γῆς** στὸ μισὸν αἰῶνα ὅπου λειτουργῶ ὡς κριτικὸ. Δὲ ζήτησαν οἱ εὐλογημένοι νὰ ἀκούσουν κάποια ἠχογράφηση τοῦ Χατζιδάκι νὰ τὰ παίξει; ἄπειρες πρέπει νὰ σώζονται. Τὰ ἔργα καὶ οἱ ἐντυπώσεις μας.

1. Ἴονικὴ Σουΐτα, ἔργο 7 (1952-53). Τὰ μέρη: I. Σαραμπάντα. II. Σκέρτσο. III. Ἄρια καὶ ὁ τελικὸς Χορὸς.

Πιάνο: Θοδωρῆς Τζοβανάκης. Ἡ παρτιτούρα βρέθηκε λίγο πρὶν τὸ θάνατο τοῦ συνθέτη. Πιθανολογεῖται (ἀπὸ ποιόν;) ὅτι γράφτηκε γιὰ τοὺς μεγάλους Ἴόνιους ποιητές Κάλβο καὶ Σολωμό. Ἔχοντας γνωρίσει σὲ βάθος τὸ Χατζιδάκι, δύσκολα τὸν φαντάζομαι νὰ τοὺς διαβάξει, ἀλλ' ὄρκο δὲν παίρνω. Κατὰ τὸ πρόγραμμα ἀνέβηκε καὶ ὡς μπαλλέτο τὸ 1960 (χορογραφία: Ρένας-Καμπαλλάδου-Ἀνδρέα Πέρη) ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Χορόδραμα. Ἴσως ἐκεῖ τὸ ἀκουσα γιὰ τελευταία φορά. Μέρος I. ἀρχὴ ἀτονικὴ καὶ συνάμα ρυθμικὴ. Μέρος II. Ἀργὸ μελωδικό, ἐκδηλα διάφωνο, θαῦμα μορφῆς. Μέρος III. Σὲ ρυθμικὸ σχῆμα 4 16ων + τετάρτου ἢ ὀγδόου μὲ

παύση, και αργότερα σε παράλλαγμα του. Γενικά γάργαρα υδάτινη πιανιστική γραφή. Ο τελικός Χορός, σε ασύμμετρο ρυθμό—ίσως 11/8 (2+2+2+2+3); Αριστούργημα που πλουτίζει την ελληνική πιανιστική φιλολογία.

2. *Ρώμη 1970, op. posth.*, δηλ. έργο ανακαλυφθέν μετά την έκδημία του συνθέτου. Μέρη: άγνωστο πόσα. 17; 18; Ξανά, δέν όρκιζόμαστε. Και έδω αρχίζει τó δράμα.

Πιάνο: Στέφανος Θωμόπουλος. Όμοιομορφίας και μονοτονίας τó ανάγνωσμα, βλ. τὰ περι έρμηνείας στην § 3. Τó έργο ανακαλύφθηκε σε μαγνητοταινία και μεταγράφηκε σε παρτιτούρα από τόν άξιο μουσικολόγο Γιάννη Μπελώνη. Φυσικά σε μαγνητοταινίες δέν αναφέρονται ένδειξεις ρυθμικής άγωγής, χρησιμεύουσες και ως τίτλοι. Και ό πιανίστας, παίζοντας με προσποιητήν «έσωτερικότητα», αλλά χωρίς να *πραγουδά*, δέν άφηγε χρόνο κατανόησης τού που τελείωνε ένα κομμάτι και άρχιζε τó επόμενο. Οί λατινικοί άριθμοί σε παρένθεση είναι δικόι μου, κατά την άκρόαση, διότι... από κάπου έπρεπε να «πιαστῶ»! Άς θεωρηθούν άπλές και προσωρινές ένδειξεις... I.X.!. (ii) Ρυθμικό, άτονικό με *staccati* (iii) Γοργό άτονικό, θαυμάσιο (iv) Μέτρο 3/4, 4 16α-4ο-4ο; (v) Παρωδία *καμπαρέ*; (vi) Ξανά ως άφετηρία τὰ 4 16α; (vii). Παράξενο... (viii) Ρυθμικό, με μεσαίο τμήμα *a la Chopin*; (ix) Πάλι τó σχήμα 4 16ων-2 δων; (x), (xi), Στὰ δύο αυτὰ δέ σημείωσα σχόλια (xii). Μονοτονία σε πέντε *ppppp* (xiii—xiv) Παύσεις μεταξύ μερών βρέεε! πάλι κάποιος έμμονος ρυθμός (xv; xvi); τὰ πάντα όμοιόμορφα, *fff* διάφωνα και μόνοτονα, μου ανέβασαν τó αίμα στο κεφάλι (xviii) Σε χαρακτήρα αυτοσχεδιασμού τζάζ. Ό Μ.Χ, τείνει προς μιá δική του γλώσσα. Παρά την άσχετωσύνη πιανίστα που όλοφάνερα άγνοούσε τó συνθέτη, ένα ακόμη άριστούργημα τής ελληνικής πιανιστικής φιλολογίας. Δέ χρειάζεται να παίζονται όλα τὰ μέρη σε ένα ρεσιτάλ. Άλλά πρέπει να ξεχωρίζουν μεταξύ τους είτε με ένδειξεις ρυθμικής άγωγής είτε με άλλες, συμβατές όμως με τó συνθέτη.

3. Για μιá μικρή λευκή άχιβάδα, *πρελούδια (sic)* και χοροί, έργο 1 (1947-48). Τὰ μέρη: 1. Έμβατήριο. 2. Συρτός σε τρόπο χανιώτικο. 3. Συνομιλία με τόν Προκόφιεφ. 4. Τσάμικος. 5. Μαντινάδα. 6. Μπάλος. 7. Νυχτερινό. 8. Καλαματιανός. 9. Ποιμενικό. 10. Μεγάλη σούστα.

Πιάνο: Θεodorῆς Τζοβανάκης. Σκέτη ἀπογοήτευση. Ἀκρόαμα ὅπως ἀσχετο μὲ τὸ Μᾶνο πὺ γνωρίσαμε ἀπὸ πολὺ κοντὰ καὶ λατρέψαμε **στήν ἐφηβεία μας**. Παίξιμο ἐπιτηδευμένο, μὲ τὰ πασίγνωστα μέρη κολλημένα τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, σὰ σαρδέλλες σὲ κονσέρβα, ἦχος φωτεινὸς ἀλλὰ ξερός, σκληροὶ τονισμοί, ὑπερβολικὰ **rrrrrr**, γενικὰ ὑπερεπιτηδευμένη δυναμικὴ. Ἀκούγαμε μὲ φοβερὴ αἴσθηση ματαιώσεως (ἀγγλ. καὶ γαλλ. **frustration**) ἓνα Ἐβερεστ παρερμηγείας. Ἀντὶ ἀχιβάδας, παστὸς καὶ κατεψυγμένος μπακαλιάρος! Τὸ ὅτι δὲ βρυκολάκισε ὁ δύστυχος συνθέτης, εἶναι ἰσχυρὴ ἔνδειξη ἀνυπαρξίας μεταθανάτιας ζωῆς. Ἄς μὴ ποῦμε ἀπόδειξη: ὅμως τὸ ὄνειρό της εἶναι πολὺ ὠραῖο γιὰ νὰ τὸ πιστέψεις, ἔστω ζώντας στὸ ἑλληνικὸ **Inferno**.

4. *Ἐρημιά*, σουῖτα μπαλλέτου, ἔργο 10 (1958). Τὰ μέρη: 1. *Τὸ παιδὶ καὶ τὸ κορίτσι του*. 2. *Ὁ χορὸς τῶν περιστριῶν*. 3. *Τὸ παιδὶ καὶ ἡ μητέρα του*. 4. *Ὁ χορὸς τοῦ χαρταετοῦ*.

Πιάνο: Στέφανος Θωμόπουλος. Ὅλο τὸ μπαλλέτο, ἐνορχηστρωμένο γιὰ μικρὸ, ἀλλ' ἠχητικὰ μεστὸ ὀργανικὸ σύνολο, εἶχα δεῖ μία μόνο φορὰ στὸ *Κεντρικὸ*—νομίζω τὸ 1956, ἀλλὰ ξανά δὲν ὀρκίζομαι. Ἴσως ὄντως τὸ 1958 νὰ γράφτηκε ἡ σουῖτα γιὰ πιάνο. Τὸ σημεῖωμα προγράμματος, κείμενο τοῦ Μάνου, ἀναφέρεται στὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου—δὲ δίνει χρονολογία. Αὐτὴ ἡ μοναδικὴ φορὰ πὺ ἀκουσα τὴν *Ἐρημιά* μὲ σημάδεψε ἀνεξίτηλα σὰν ἀριστούργημα. Ἡ ἐντύπωση ἐπιβεβαιώθηκε πανηγυρικὰ. Θαῦμα **σοβαρῆς** μουσικῆς, παρὰ τὴν πάντα κατεψυγμένη παρερμηγεία.

5. *Τὸ Καταραμμένο Φίδι*, σουῖτα μπαλλέτου, ἔργο 6 (1949-50). Τὰ μέρη: 1. *Ἀκούσατε, ἀκούσατε* (Τελάλημα· κείμ. Εὐγένιου Σπαθάρη). 2. *Σερενάτα τοῦ Νιόνιου*. 3. *Ὁ χορὸ τῆς μοιρασιάς*. 4. *Ἄρια γιὰ τὸ φιδάκι*. 5. *Νοσταλγικὸς χορὸς τοῦ Καραγκιόζη*. 6. *Τελικὸς Χορὸς*.

Πιάνο: Θωμόπουλος, Τζοβανάκης. Τραγοῦδι (στὸ τελάλημα): Πέτρος Μαγουλᾶς, βαθύφωνος. Ἡ συνισταμένη τῆς παρερμηγείας, μὲ τέμπι πολὺ ταχύτερα, (τί λέω; θεοπάλαβα!) ἐκείνων πὺ γνωρίζαμε ἀπὸ ἄπειρες καὶ ζωντανές καὶ ἠχογραφημένες ἀκροάσεις ὅπου ἔπαιζαν ὁ Μᾶνος ἢ μὲ τὸν Ἀργύρη Κουνάδη (ἔχει ἐνορχηστρώσει **θαυμαστὰ** τὸ μπαλλέτο, πὺ παίχθηκε τὸ 1956, θαρρῶ, στήν Ὀπερα τῆς Ρώμης ὑπὸ τὸν Ἀνδρέα Παρίδη), ἢ μὲ τὸν ἀλησμόνητο Γιαννάκη Παπαδόπουλο (1908-2002), καὶ τὸ βαρύτονο Γιώργο Μούτσιο (1932-2012) πὺ ἀπέδιδε τὸ τελάλημα μὲ ἔμφαση στὸ κείμενο Σπαθάρη καὶ δὴ πιὸ ἀνάλαφρα, σὰν ρετσιτατίβο

πού είναι, ὄχι μὲ τὴ μουσσόργκσκεια προσέγγιση τοῦ κ. Μαγουλᾶ, προδή-
λως ἐκπληκτικοῦ σὲ ρωσικούς ρόλους, ἄξιους γιὰ μιὰν ὠραιότατη φωνή.

Ὅπως δὴποτε ἡ τραγικὰ καθυστερημένη ἀναζήτηση τοῦ σοβαροῦ
συνθέτου Μάνου Χατζιδάκι, ἐφαπτόμενου μὲν ἀλλὰ **πλήρως** καὶ **ἀνεκ-
κλήτως** διαφορετικοῦ τοῦ «τραγουδοποιῦ» στὸν ὁποῖο κατέληξε (ἔτσι
ἀποκαλοῦσε ἑαυτόν), ἐλπίζουμε νὰ τερματίσει καὶ τὸ κουλουβάχατο (ἄ-
ραβικὰ **Kul wahad=ὅλα ἓνα**) πού ἐξομοίωσε ἰσοπεδωτικὰ σοβαρῆ, ἐλαφρῆ
καὶ λαϊκῆ μουσικῆ. Μὲ καταστρεπτικὰ πολιτιστικὰ ἀποτελέσματα πού
οὔτε κἂν ὑποψιάζονται οἱ πολιτικοὶ καὶ πολιτιστικοὶ μας ταγοί—μὴ ψά-
χγετε ποιοὶ ξεπερνοῦν ποιοὺς σὲ ἀπαιδευσία καὶ βλακεία...(ΚΠΙΣΝ,
Ἐναλλακτικὴ Σκηνή, 2 Δεκ. 2017).

Λέξεις: 1255.